

pensatis colligi poterit an lex sit pure irritans, vel etiam prohibens.

13. *Lex non irritans actum ipso facto, sed præcipiens, non obligat, nisi forte judicem.*—Dico quarto: quando lex non irritat actum ipso facto, sed præcipit irrationem ejus, tunc ad irrationem non obligat, nisi fortasse judicem. Explicuimus obligationem harum legum quoad vitandum actum; superest explicanda obligatio quæ specialiter ex irratione oriri potest; et quoniam lex irritans potest esse duplex, scilicet, vel præcipiens irrationem, vel faciens, ideo de priori hanc ponimus assertionem, de posteriori vero dicemus in sequenti. Conclusio ergo est clara, quia irritatio actus est effectus publicæ potestatis; ergo si non fit per legem, debet fieri per judicem; ergo, antequam fiat, non potest obligationem inducere, quia non est. Item talis lex vel est præceptiva, vel punitiva, in tali irratione imponenda: si ergo consideretur ut punitiva, non obligat ante sententiam, quia non ponit pœnam ipso facto, quia solum jubet actum irritari; unde non obligat partes seu privatas personas ad efficiendam irrationem, seu ad dissolvendum contractum, vel quid simile, ante sententiam condemnatoriam judicis, quia solum ad patiendum obligat, juxta supra dicta de lege pœnali. Si autem talis lex spectetur ut præceptiva, judicis præcipit per se loquendo; ergo alios non obligat. Et hinc relinquitur probata ultima pars, scilicet, quod obliget judicem, quia ad illum loquitur qui tenetur secundum leges judicare, sicut supra dictum est de lege pœnali, et juxta ibi dicta hæc assertio cum proportione explicanda est, neque alia difficultas circa illam occurrit.

14. *Ex lege irritante, si suum habeat effectum, sequitur obligatio ad omnia quæ intrinsece ex irratione nascuntur, secus si effectus impediatur.*—Dico quinto: ex lege irritante ipso facto, si suum consequatur effectum, sequitur obligatio in conscientia ad omnia quæ intrinsece ex irratione nascuntur: secus vero erit si effectus impediatur. Supponit hæc assertio hanc legem non obligare ad irrationem ipsam faciendam, quia illam non facit homo, sed ipsa lex, et ita quoad hoc non obligat lex, sed operatur. Solum ergo potest obligare ad sustinendam, seu executioni mandandam irrationem a lege factam. Et hoc est quod per hanc conclusionem intenditur, quæ duas continet partes, et utraque est satis clara, et universalis ad omnes leges irritantes, sive in odium, sive in favorem, sive in publicum, sive

in privatum fiant. Prior ergo pars probatur, quia si lex illa consequitur effectum suum, actus est nullus; ergo nullum confert jus; ergo si actus ille sit acceptio, vel acquisitio alicujus rei, ex tali lege sequitur obligatio non utendi, nec fruendi illa re tanquam propria, nec contrectandi eam illo modo quo rem alienam contrectare non licet. Ut si talis actus sit matrimonium, non licet ad conjugem accedere, neque alia jura conjugis aut mariti usurpare. Si sit professio religiosa, non licet actus proprios religiosorum efficere, et sic de aliis quæ fundari poterant in actus validitate; nam sublato fundamento ruunt omnia quæ ex illo oriri aut in illo fundari poterant. Et potest hoc confirmari ex verbis Concilii Lateran. sub Leone X, sess. 9, ubi beneficiatis non recitantibus imponitur pœna irritans acquisitionem fructuum beneficii, his verbis: *Beneficiorum suorum fructus pro rata omissionis suos non faciant*: unde subjungit: *Sed eos tanquam injuste perceptos erogare teneantur*, etc. Ergo proportionalis obligatio sequitur ex omni lege irritante et consequente effectum, quocumque titulo vel ratione irritatio fiat, quia obligatio non sequitur ex titulo irrationis, sed ex effectu ipso, et effectus idem est, quocumque titulo fiat.

15. *Diluitur objectio.*—Dices ex illis verbis probari quidem obligationem naturalem ex vi justitiæ, non tamen probari aliquam obligationem ipsius legis irritantis. Respondeo imprimis ideo in assertionem non esse dictum, legem positivam obligare ad hoc, sed ex illa cum effectu ejus sequi talem obligationem, quod erit verum, sive hæc obligatio quæ sequitur naturalis sit, supposito effectu positivæ legis, sive sit etiam specialiter inducta per ipsam legem. Addo vero probabilissimum esse etiam ipsam legem, irritantem actum, obligare ad non utendum illo actu ut valido, ac subinde per contrarium usum non solum peccari contra legem naturalem, sed etiam contra ipsam legem irritantem, quia intentio irritantis principalis est, ne talis actus utilitatem habeat, seu moralem usum, et ideo irritando prohibet usum illius actus ut validi. Et ideo etiam solet talis usus speciali pœna puniri: non solum attentata malitia contra legem naturalem, sed etiam spectata inobedientia contra legem positivam irritantem, propter quam solent censuræ imponi per ecclesiasticas leges, cum ad talem pœnam requiratur inobedientia, et contumacia contra ecclesiastica præcepta.

16. Posterior vero pars assertionis ex tenore

prioris constat: nam illa prior sub conditione tantum posita est, scilicet, si effectus legis irritantis sequatur; ergo, cessante conditione, non procedet illa prior pars assertionis, nec habebit locum legis obligatio. Et patet ratione, quia cessante causa adæquata cessat effectus: sed adæquata causa hujus obligationis est nullitas actus facta per legem, seu lex irritans efficaciter, et cum effectu, ut discursus facti satis ostendunt; ergo cessante illo effectu cessat causa obligationis, et consequenter etiam obligatio ipsa. Posita autem est illa conditio, et hæc posterior pars, quia interdum potest impediri hic effectus. Quibus autem modis impediri possit in capite sequenti dicam.

CAPUT XXI.

QUIBUS MODIS IMPEDIRI POSSIT IRRITATIO ACTUS
QUEM LEX PRÆCIPIT PRO INFECTO HABERI.

1. *Duobus modis fit irritus actus, per legem immediate vel per sententiam judicis.*—Duobus modis potest actus fieri irritus per legem: uno modo, mediante sententia judicis, vel condemnatoria, vel saltem declaratoria criminis; alio modo, immediate per ipsammet legem statim ac fit seu intentatur actus. In quibus modis, manifestum est difficilius esse impedire irrationem solius legis, quam illam quæ requirit sententiam judicis, quia facilius est impedire judicem ne sententiam proferat, quam legem ne operetur, et ideo hic dicemus de irratione per judicem inducenda, et in sequenti de altera. Et quamvis dupliciter possit irritari actus per sententiam judicis, scilicet, vel per sententiam condemnatoriam, et hominis executionem, vel per declaratoriam tantum, quæ posita statim lex operatur, inter quos modos est magna differentia, ut infra videbimus; tamen in præsentem non multum interest, quia satis nunc est quod actus non sit irritus ante sententiam; quod si aliquid speciale occurrerit, adnotabitur.

2. *Regula generalis.*—Regula ergo generalis sit: quoties lex irritat actum dependenter a sententia judicis, licet actus a principio irritabilis sit ratione legis, ut per se constat, nihilominus ejus irritatio multis modis impediri potest; et dum non irritatur actus, permanet validus, sive juste sive injuste irritatio impediat; utroque enim modo id contingere potest. Primo enim impeditur sine injustitia, si actus sit occultus, ita ut in judicio probari non possit, quia ex vi talis legis nemo tenetur actum

suum irritare, vel contractum dissolvendo, vel spoliando se rebus acceptis, ut capite præcedenti dictum est. Et ideo nihil peccat qui talem actum occultum tanquam omnino firmum et validum perpetuo conservat, quia revera talis est quamdiu a judice non irritatur. Neque etiam peccat etiamsi actum occultum retineat ne irritetur, quia ex hoc capite non violatur lex, nec alicui fit injuria; cavendum est autem ne in ipsomet actu aliqua commissa sit, nam illa rescindenda est. Ut, licet venditio rei ultra dimidiam justii pretii non sit irrita, sed rescindenda, licet non rescindatur de facto, quia est occulta, tenetur venditor in conscientia, et absque ulla coactione judicis, restituere partem illam pretii in qua excessit justitiæ æquitatem, et omnia damna quæ ob eam causam, vel propter dilationem restitutionis iniquam emptor passus est. Et e converso si emptor fuit injustus in parvitate pretii, tenebitur supplere quod abstulit, et damna quæ ex illa diminutione alteri secuta sunt; nihilominus tamen potest rem emptam retinere, et fructus ejus similiter, quia cum actus fuerit validus, factus est dominus rei emptæ, cum sola obligatione resarciendi injuriam.

3. Secundo, potest hæc irritatio actus (etiamsi publicus seu probabilis sit) sine injustitia impediri, aut ex consensu partium, quia neutra vult actum rescindere, aut quia illa pars cujus interest non vult litem movere, nec rescissionem intentare. Tunc enim nihil agitur contra legem, cum ipsa non imperet partibus ut actum rescindant, nec etiam sibi faciunt injuriam, vel quando ex mutuo consensu actum conservant, quia volenti et consentienti non fit injuria, vel quando is qui habet jus, non intentat actionem, quia ipse potest cedere juri suo, et alter non obligatur ad irrationem procurandam. Semper tamen tenebitur ad recompensationem faciendam si injuriam intulit, juxta proxime dicta in præcedenti puncto. Atque hinc etiam fit ut possit hæc irritatio impediri per legitimam præscriptionem adversus actionem, seu actorem qui fuit negligens in petenda irratione: nam si contra illum præscriptum sit, consequenter est omnino firmatus actus, et irritatio exclusa, quia hæc non potest fieri nisi mediante actione, et actio fuit per præscriptionem exclusa. Quod vero tempus ad præscribendam actionem sufficiat, non est hujus loci exponere. Vide Molin. tract. 2 de Just., disp. 71.

4. Tertio, potest irritatio hæc impediri, licet actus sit publicus et probabilis, ad judicem

delatus ut illum irriter, quia iudex cum effectu illum non irriter, seu sententiam non profert; nam, sive jure, sive injuria id facere omittat, quamdiu cum effectu actum non irriter, ille valorem suum retinet cum omnibus effectibus qui ab illo nascuntur. Probat, quia si omittatur irritatio sine injustitia alicujus, tunc manet res in eodem statu in quo antea erat, et nulla ratio novae obligationis intervenit; si vero irritatio injuste denegata est, tenebitur quidem ad recompensandum damnum qui injuriam intulit, sive ille fuerit iudex, injuste judicando contra allegata et probata, sive fuerit falsus testis, sive alia tertia persona injuste cooperando, sive ipsemet reus injuste se defendendo; nihilominus tamen actus semper conservabitur validus, et effectus ejus, scilicet, dominium acquisitum, vel quid simile, semper permanebit, quamdiu cum effectu actus non irritatur. Unde etiam fit ut, si lex non irriter ipso facto, sed solum praecipiat irritari actum, tunc solum irritetur tempore latae sententiae condemnatoriae. Unde si contingat actum rescindi aliquo tempore postquam factus est, non retrahetur rescissio ad initium actus, sed solum tunc incipiet, cum fit, quia antea actus fuit validus, et fructus, verbi gratia, illo tempore accepti ex re acquisita per talem contractum juste accepti sunt, et cum absoluto et perfecto illorum dominio. Tantumque manere poterit obligatio recompensandi damna, si quae alteri injuste illata fuere, vel in actu ipso in principio, vel in mora faciendi talem recompensationem, ut dictum est. Quae omnia ex principiis justitiae necessario sequuntur, et non possunt habere controversiam, et ideo longiori probatione aut disputatione non indigent. Secus vero erit si lex irriter actum ipso jure cum ordine ad sententiam declaratoriam, nam tunc retrahetur irritatio, ut infra dicam.

5. Queri vero potest si pars ipsa, quae rem alterius per contractum irritabilem valide comparavit, per injustitiam novam impediatur ne contractus irritetur, vel per vim et metum alium cogendo ne rescissionem contractus petat, vel subornando iniquum iudicem, aut falsos testes, etc., an in eo casu teneatur ex justitia rescindere contractum, etiamsi per iudicem irritatus non fuerit. Quando enim per alios ponitur tale impedimentum sine injusta cooperatione ipsius partis, seu rei, non tenetur ipse spoliare se re sua, vel contractum sua voluntate solvere, magis quam antea teneretur, quia nulla nova ratio obligationis in eo invenitur. Alii vero, si injusti fuerunt, tenebuntur

ad recompensationem, non vero ad restituendum in specie per rescissionem contractus, quia haec non est in eorum potestate, cum pendeat ex alterius voluntate, scilicet, ipsius rei. At vero quando ipsamet pars seu reus fecit talem injuriam, videtur teneri ad reparandum damnum quod intulit in eadem specie, quia potest, et ex sola sua voluntate pendet; nam damnum illatum fuit privare actorem debita irritatione contractus, et hanc potest facere reus sua voluntate; ergo tenetur illam facere.

6. In contrarium vero objici potest quia haec est quaedam poena; at vero nullus reus obligatur ad restituendam poenam ad quam condemnandus esset secundum legem, si de facto non condemnatur, etiamsi per iniquam et injustam tergiversationem, vel subordinationem, condemnationem impediverit; ut probabiliter tenet Navar., cap. 18, n. 48, quem sequitur Vasq. in praesenti disp. 175, cap. 2; ergo neque hic tenetur ad rescindendum contractum, etiamsi dolo evitet condemnationem ad hujusmodi poenam; licet alii auctores contrarium opinantur cum Soto, lib. 1 de Just., quaest. 6, art. 6. Sed quidquid de hoc sit, probabiliter mihi videtur in praesenti puncto hunc reum teneri in conscientia ad rescissionem contractus alio volente; ut ad reddendam rem priori domino, recuperato pretio, vel quid simile: et ratio prius facta apud me convincit, quam hoc modo amplius declaro. Nam vel ille tenetur restituere aliquid actori in illo casu, vel non; hoc secundum videtur incredibile, quia plane irrogat illi injuriam, cum per media iniqua illum impediatur a consecutione juris quod per leges illi competit. Item, si falsus testis per iniquam deceptionem illum impediatur, tenebitur ei satisfacere: ergo et actor tenetur. Quod si restituere tenetur, profecto debet in propria specie illud restituere quod injuste impedit, quandoquidem potest. Nam ubi restitutio in propria specie fieri potest, non habet locum recompensatio pro voluntate debitoris, quia alter habet jus in suam rem propriam. Imo in praesenti casu, cum agitur de rescissione contractus, praecipue videtur intenta recuperatio rei propriae in propria specie: ergo.

7. Propter rationem vero in contrarium factam, limitem hanc sententiam, ut procedat, quando actus praeteritus, qui rescindendus seu irritandus est, fuit privatus, pendens ex voluntate contrahentium, per quam res unius in alterum translata est, et postea per irrita-

tionem actus, intendit prior dominus peculiare emolumentum sibi debitum virtute legis. Tunc illa rescissio contractus non habet propriam rationem poenae, vel saltem in tali causa per quam actor ille jus suum petit, non consideratur praecipue ratio poenae, sed res actoris, et reparatio illius, et ideo cum ab illa consequenda per iniqua media impeditur, illi fit injuria contra justitiam commutativam, quae ad restitutionem obligat in propria specie, ut dixi, quando debitor in illa solvere potest. Et ita ad objectionem, quatenus contra hoc procedit, negatur consequentia, quia in poena, licet per fraudem impediatur, non fit contra justitiam commutativam, ut est probabile. Unde si contingat actum qui irritandus est, solum titulo poenae esse irritandum, et non propter speciale jus quod actor prius haberet in rem quae per talem actum fuit in alium translata, sed solum quia intendit ut poena illi applicetur, quia cedit in ejus utilitatem: in tali casu non est improbableium reum non teneri ad restitutionem, etiamsi per iniqua media se defendat. Quia tunc non peccat contra justitiam commutativam respectu privati actoris, sed solum contra justitiam legalem respectu communis boni, vel contra obedientiam et justitiam, qua tenebatur iudici et reipublicae. Ut, verbi gratia, si quis sit consecutus beneficium valide, non per resignationem, vel donationem alicujus privatae personae, cujus antea beneficium esset, sed quia beneficium vacabat, et ordinario modo fuit ad illud electus vel provisorius cum aliquo tamen defectu, ratione cujus potest et debet collatio cassari; tunc licet alius impetret jus ad beneficium, et agat ad irritationem collationis, et possessor se inique defendat, vel defectum occultet, et irritationem collationis impediatur, non videtur teneri in conscientia ad relinquendum beneficium, quia non fecit alteri injustitiam, sed solum egit ad excusationem poenae, ad quam alter non habet speciale jus justitiae commutativae, quia non propter illius commodum imposita est, sed tantum propter vindicationem delicti, quae ad justitiam legalem seu boni communis spectat.

CAPUT XXII.

UTRUM LEX IPSO JURE IRRITANS ACTUM IMPEDIRI ALIQUO MODO POSSIT NE ACTUM NULLUM REDDAT.

1. Agimus de lege quae per se et ante omnem sententiam actum irritat, et loquimur de illa permanente in sua vi et statu, ita ut nec per abrogationem, nec per dispensationem sub-

lata sit ejus obligatio. Videtur enim tunc fieri non posse ut talis effectus legis impediatur, posita materia ejus: ratio est, quia talis irritatio fit per efficacitatem moralem ipsiusmet legis, et ita fit in eodem momento in quo actus fit; nullus autem potest legis actionem impedire, quia solus princeps conditor legis potest vim legis auferre, et consequenter solus etiam potest effectum illius impedire; at legislator non potest in ipsomet tempore in quo actus fit illius irritationem impedire, nisi praecedat ejus dispensatio, seu decretum quo declarat se velle ut in eo casu lex non obliget, nec habeat vigorem, de quo casu non loquimur, sed de lege integra et immutata, ut dixi; ergo non videtur posse impediri talis effectus. Et confirmatur, nam si impediri posset, maxime per ignorantiam invincibilem; sed non potest impediri per ignorantiam; ergo. Major cum consequentia patet, quia nulla est potentior excusatio, nec quae magis causet involuntarium quam ignorantia. Minor vero patet quia, licet ignorantia excuset culpam, non vero tollit vires legis tam in obligando, quantum est de se, quam in efficiendo.

2. In hoc puncto distinctione utendum est inter irritationem proprie poenalem, quae in odium alicujus peccati principaliter imponitur, et illam quae per se inducitur propter bonum et favorem, aut communitatis aut membrorum ejus, sive directe per prohibitionem aut irritationem actus, sive consequenter per institutionem formae necessariae ad valorem actus inducta sit.

3. *Cessante causa per se et adaequata, cessat effectus.* — Primo igitur dicendum est: quando irritatio tantum in poenam imposita est, per ignorantiam, vel aliam similem quae a culpa excusat, impeditur. Docent Card. in Clement. 1 de Elect., quaest. 18; Bolognet., in l. *Omnes populi*, ff. de Just. et jur., n. 153, ubi alios refert. Probat, cessante causa (utique per se et adaequata), cessat effectus; sed in praesenti casu culpa est causa per se et adaequata talis irritationis, quia hoc modo est causa poenae, et illa irritatio poena quaedam est, ut supponitur; ergo. Unde confirmatur ex generali principio quod ignorantia excusans culpam, excuset etiam poenam, quod supra traditum est et probatum; sed non est minor ratio in hac poena irritationis actus, ut cessare debeat cessante culpa, quam in aliis: ergo idem in illa dicendum est. Et potest hoc confirmari ex his quae diximus lib. 4 de Orat., cap. 30, n. 17, scilicet, eum qui ex oblivione naturali omittit